

Byzantina Symmeikta

Vol 27 (2017)

BYZANTINA SYMMEIKTA 27

Βιβλιοκρισία: ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΜΑΡΝΑΚΗΣ, Βυζαντινή Άναγέννηση και Ούτοπία. Ό Πλήθων και τὸ Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ. Ἀθήνα: Εὐρασία, 2017, 200 σελ.

Χρήστος ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.15260](https://doi.org/10.12681/byzsym.15260)

Copyright © 2017, Χρήστος ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ Χ. (2017). Βιβλιοκρισία: ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΜΑΡΝΑΚΗΣ, Βυζαντινή Άναγέννηση και Ούτοπία. Ό Πλήθων και τὸ Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ. Ἀθήνα: Εὐρασία, 2017, 200 σελ. *Byzantina Symmeikta*, 27, 481-484.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.15260>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΜΑΡΝΑΚΗΣ, *Βυζαντινή Αναγέννηση και Ουτοπία. Ο Πλήθων και τὸ Δεσποτάτο τοῦ Μυστρᾶ*, Ἀθήνα: Εὐρασία, 2017, 200 σελ. ISBN 978-618-502-7704

Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ τὴν ἐπεξεργασμένη διατριβὴ τοῦ συγγραφέως, τὴν ὁποία εἶχε ὑποστηρίξει τὸ 2005 στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ τὸν τίτλο *Ἀναγέννηση καὶ Βυζάντιο: Τὸ παράδειγμα τοῦ Πλήθωνα*. Ὁ συγγραφέας, γνωστὸς ἀπὸ παλαιότερα δημοσιεύματά του περὶ τὸν Πλήθωνα, θίγει στὸ ἔργον του αὐτὸ τὴν οὐτοπικὴ διάσταση τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ ἔργου τοῦ Γεμιστοῦ, ἐντάσσοντάς τον στὶς οὐτοπίες τῆς Ἀναγεννήσεως.

Προτάσσεται μονοσέλιδος Πίνακας Περιεχομένων (σ. 7), ἀκολουθεῖ χάρις τῆς Πελοποννήσου τῆς ἐποχῆς τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μορέως (14ος-15ος αἰὼν) (σ. 8), Πίνακας Συντομογραφιῶν (σσ. 9-10) καὶ ἐκτενῆς Εἰσαγωγὴ (σσ. 11-35). Στὴν Εἰσαγωγὴ τίθενται οἱ στόχοι τοῦ συγγραφέως νὰ ἐντάξῃ τὸν Πλήθωνα στὰ ἀναγεννησιακὰ δρώμενα καὶ στὴν φιλολογία περὶ οὐτοπίας, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται στὴν Ἀναγέννηση. Ὑπενθυμίζομε, ὅτι τὰ γνωρίσματα τῶν οὐτοπιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅπως τὰ ταξίδια καὶ ἡ ἐγκαθίδρυση ἀρίστου ἰδανικοῦ πολιτεύματος ἐμφανίζονται καὶ στὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ¹. Στὴν Ἐνότητα «Ὁ Πλήθων στὴν ἱστοριογραφία» (σσ. 26-35), καταγράφεται ἡ πρόσληψη καὶ ἡ ἰδεολογικὴ χρῆση τοῦ Πλήθωνος στὴν βιβλιογραφία τοῦ 19ου καὶ 20ου αἰῶνος, καθὼς καὶ στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 21ου αἰῶνος. Μπορεῖ ἡ ἔκδοσις τῶν *Νόμων* τὸ 1858 νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία τοῦ νεότερου ἱστοριογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος

1. Πρόκειται γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς «πολιτικῆς μυθιστοριογραφίας», τὸ ὁποῖο ἄνθησε κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ. Συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Θεόπομπος ὁ Χίτος, ὁ Ἐκαταῖος ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ὁ Μεγασθένης καὶ ὁ Ἰάμβουλος ὑπῆρξαν συγγραφεῖς παρομοίων ἔργων, τὰ ὁποῖα προέβαλαν ἓνα ἰδανικὸ τρόπο ζωῆς καὶ ἓνα καλύτερο πολίτευμα.

για τὸν Πλήθωνα» (σ. 26), ὅπως προσφυῶς ἀναφέρει ὁ συγγραφέας, δὲν πρέπει παρόλα αὐτὰ νὰ παραγνωρίσωμε τὴν συμβολὴ τοῦ ἱστορικοῦ Jakob-Philipp Fallmerayer (Τυρόλο 10.12.1790 – Μόναχο 26.4.1861), ὁ ὁποῖος στὸν δεῦτερο τόμο τοῦ πολὺκροτου ἔργου του γιὰ τὴν Πελοπόννησο², ἀφιερώνει ἰκανὸ ἀριθμὸ σελίδων γιὰ τὶς μεταρρυθμιστικὲς προτάσεις τοῦ Γεμιστοῦ. Τὸ ἔργον τοῦ Fallmerayer³ ἐγνώριζε προφανῶς τόσον ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος (1814/1815-1891), ὅσον καὶ ὁ Σκῶτος ἱστορικὸς καὶ ἀνταποκριτὴς τῶν *Times* τοῦ Λονδίνου στὴν Ἀθήνα George Finlay (1799-1875)⁴, οἱ ὁποῖοι τὴν ἴδια περίοδο μελέτησαν τοὺς «Συμβουλευτικοὺς» τοῦ Γεμιστοῦ⁵.

Τὸ βιβλίον διαιρεῖται σὲ ἑπτὰ ἀνισομεγέθη κεφάλαια (1-7), περιλαμβάνει Ἐπίλογον, Βιβλιογραφία καὶ ἓνα χρηστικὸ Εὐρετήριο. Ἴδου οἱ τίτλοι τῶν Κεφαλαίων: 1. Μία βιογραφία τοῦ Πλήθωνα (σσ. 36-57), 2. Ἡ «ἐλληνικὴ» θρησκεία (σσ. 58-82), 3. Τὸ βλέμμα τοῦ ἄλλου (σσ. 83-102), 4. Ἡ ἐλληνορωμαϊκὴ ταυτότητα (σσ. 103-113) – ἓνα κεφάλαιο, τὸ ὁποῖο ἐδράζεται ἐπὶ παλαιότερου δημοσιεύματος τοῦ συγγραφέως⁶, 5. Ἱστορία καὶ Ἀναγέννηση (σσ. 114-124), 6. Ἡ οὐτοπικὴ πολιτεία (σσ. 125-147), 7. Κωνσταντινούπολη καὶ Πελοπόννησος (σσ. 148-165), Ἀντὶ Ἐπίλογου: Οἱ οὐτοπίες τοῦ Πλήθωνα καὶ τοῦ Thomas More (σσ. 166-175). Ἀκολουθεῖ ἡ Βιβλιογραφία (σσ. 176-193), ἡ ὁποία διακρίνεται σὲ πηγὲς καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία, καὶ τὸ χρηστικὸ ἀναλυτικὸ Εὐρετήριο (σσ. 194-199).

2. J.-Ph. FALLMERAYER, *Geschichte der Halbinsel von Morea während des Mittelalters*, τόμ. Β', Stuttgart und Tübingen 1836 [ἀνατύπωση Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965], σσ. 330-360. Τὸ ἔργον μετεφράσθη καὶ στὴν νεοελληνικὴ ὑπὸ Παντελεῆ Σοφτζόγλου, Ἀθήνα 2014.

3. Πβ. σχετικῶς Χ. Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, Ἰάκωβος Φίλιππος Φαλμεράυερ. Ὁ ἀρνητὴς τῆς συνέχειας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, *Ἱστορικὰ Θέματα*, τχ. 19ον (Ἰούνιος 2003), 88-95.

4. Ὁ George Finlay εἶχε προβῆ σὲ μετάφραση στὴν ἀγγλικὴ τῶν δύο «Συμβουλευτικῶν» τοῦ Γεμιστοῦ, ἴδη ἀπὸ τοῦ 1850. Προέβημεν στὴν ἔκδοση αὐτῶν τῶν κειμένων: CH. P. BALOGLOU, George Finlay and Georgios Gemistos Plethon. New evidence from Finlay's records, *Medioevo Greco* 3(2003), 23-42 [: Χ. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, *Μελετήματα περὶ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνος*, Ἀθήνα 2011, σ. 100-119].

5. Πβ. σχετικῶς Χ. Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, Τζῶρτζ Φίνλεϋ. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, *Ἱστορικὰ Θέματα*, τχ. 24 (Δεκέμβριος 2003), 108-117.

6. Γ. ΣΜΑΡΝΑΚΗΣ, Ἀρχαία ἱστορία καὶ ἐπισημαντικὲς στρατηγικὲς στὸν Πλήθωνα, ἐν: *1453. Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ μετάβαση ἀπὸ τοὺς μεσαιωνικοὺς στοὺς νεωτέρους χρόνους*, ἐπιμ. Τ. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡράκλειο 2005, 173-181.

Ὁ συγγραφέας ἐκκινεῖ ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ Πλήθων ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναβιώσῃ τὴν ἑλληνικὴ θρησκεία, προβάλλει τὸ παγανιστικὸ πνεῦμα τοῦ καὶ τὸν φέρει πλησίον τῆς Ἀναγεννήσεως. Διάχυτη εἶναι ἡ ἄποψή του, ὅτι ὁ Πλήθων συνδέει τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴν Ρώμη μέσω τῆς Πελοποννήσου, τὴν ὁποία ἀναγνωρίζει ὡς μητέρα καὶ κοιτίδα καὶ τῶν δύο πόλεων. Μὲ πᾶσα σχολαστικότητα καὶ ἐμβριθία ἀναλύει τὶς προτάσεις του. Ὑποστηρίζεται, ὅτι ὁ Μανουὴλ Β΄ Παλαιολόγος κατέβηκε στὴν Πελοπόννησο, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου, Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ δημιουργήσῃ μία νέα τάξη πραγμάτων, ἐγκαθιστώντας πνευματικούς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσα, συγκρουόμενος μὲ τοὺς ἐντοπίους ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν σχέσεις μὲ τοὺς Βενετούς. Ὅφειλομε νὰ ἐπισημάνωμε, ὅτι ὁ Μανουὴλ εἶχε δεῖξει τὰ προσόντα τοῦ καὶ τὶς διοικητικὰς του ἀρετὰς καὶ παλαιότερα, ὡς διοικητὴς τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. Εἰδικώτερον, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ πατέρα τοῦ Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου (1341-1365), ὁ Μανουὴλ εἶναι ὁ ἐνσαρκωτὴς τοῦ πνεύματος τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν⁷. Τὰ μέτρα ποὺ λαμβάνει στὸν Μυστρᾶ, ὅπως ἡ ὀχύρωση τοῦ Ἐξαμιλίου, ἡ καθυπόταξη τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου, εἶχαν ἐφαρμοσθῆ στὴν Μακεδονία: ἴδρυση περιφερειακῶν ὀχυρωμάτων σὲ καίρια σημεῖα γύρω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, ὀχύρωση τοῦ παλαιοῦ φρουρίου τῶν Σερρῶν. Ἀπὸ κοινωνικῆς πλευρᾶς, ἡ ἀναδιοργάνωση τοῦ συστήματος τῶν «προνοιῶν» μὲ τὴν ὁποία ἐνισχύθηκε ἡ στρατιωτικὴ ὀλιγαρχία, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ κράτος προσδοκοῦσε συμπαράσταση στὴν ἀμυντικὴ του προσπάθεια. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐφαρμόσθηκε εἰς βάρος τῶν μοναστηριακῶν προνομίων καὶ μὲ τὴν λήψη καὶ ἄλλων, ἀναλόγων τολμηρῶν, κοινωνικῶν μέτρων⁸. Ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ αὐτὴ θὰ εἶχε ἐνδιαφέρον νὰ μελετηθῆ, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον οἱ προτάσεις τοῦ Γεμιστοῦ πρὸς τὸν Μανουὴλ ἐδράζονται στὴν γνώση τοῦ φιλοσόφου περὶ τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Μανουὴλ στὴν Μακεδονία.

Τὴν σχέση Γεμιστοῦ καὶ Thomas Morus ἀναλύει ἐκτενῶς ὁ συγγραφέας, ὁ ὁποῖος εὐρίσκει τὰ κοινὰ σημεῖα καὶ προβάλλει τὶς διαφορὰς των. Ἡ συγκριτικὴ αὐτὴ μελέτη ἐδράζεται ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ συγγραφέως τὴν ὁποία εἶχεν

7. Πβ. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1969, 40.

8. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, 27. Πβ. ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐμβριθὴ βιβλιοκρισία τοῦ Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗ, ἐν *Μακεδονικὰ* 9 (1969), 366-372, ἐδῶ 367-368.

ἐπεξεργασθῆ καὶ παλαιότερα⁹ περὶ ἑνὸς «ἀναγεννησιακοῦ» Πλήθωνος, ὅταν στὴν Ἀναγέννηση ἢ συγγραφῆ «οὐτοπιῶν» ἀνθοῦσε. Κατὰ τὴν ἄποψή μας, οἱ προτεινόμενες ἀπὸ τὸν Πλήθωνα μεταρρυθμίσεις ἐδράζονται σὲ ἓνα διαφορετικὸ κοινωνικο-οἰκονομικὸ πλαίσιο, ὅπου τὸ ζήτημα τῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ βασικὴ προτεραιότητα γιὰ τὸν Γεμιστὸ γιὰ τὴν αὐξηση τῶν προσόδων καὶ τῶν πόρων τοῦ Δεσποτάτου. Δὲν νομίζομε, ὅτι ὁ Πλήθων στὸν κοινωνικο-οἰκονομικὸ τομέα εἶχε προτάσεις οὐτοπικοῦ χαρακτῆρα. Ἡ οἰκονομικὴ φιλοσοφία τοῦ Γεμιστοῦ ἐδράζομένη ἐπὶ τῆς παρεμβάσεως τοῦ κράτους στὴν οἰκονομία¹⁰ ἐκφράζει μίαν ἐπικαιρότητα λόγῳ καὶ τῆς ὑφισταμένης, παρατεταμένης οἰκονομικῆς κρίσεως ποὺ μαστίζει τὴν χώρα μας¹¹.

Ὁ συγγραφέας, γνώστης τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀλλοδαπῆς βιβλιογραφίας, προσεπάθησε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἕναν διαφορετικὸ Γεμιστό, ὡς ἀπότοκο τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τὸ ἔργον προκαλεῖ ἐρεθίσματα γιὰ περαιτέρω μελέτη καὶ ἔρευνα μὲ νεώτερες ἐρμηνεῖες.

ΧΡΗΣΤΟΣ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ
Ἀθήνα

9. Y. SMARNAKIS, A Contribution to the Archaeology of Modern Utopian Thought: History and Utopia in Plethon's Œuvre, *historein-ιστορεῖν* 7 (2007), 103-113. Πβ. E. V. MALTESE, Pletone nell'Utopia di Thomas More?, *Res publica litterarum* 13(1990), 147-154.

10. ΑΝΑΣΤ. Δ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, Οἱ ἀπόψεις τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος Γεμιστοῦ περὶ παρεμβατικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, *Βυζαντιακά* 22 (2002) 249-259.

11. Πβ. τὴν ἄκρως ἐπίκαιρη μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Κ. ΒΟΥΛΟΥΡΗ, Οἱ οἰκονομικο-κοινωνικοπολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος Γεμιστοῦ καὶ ἡ Ἑλλάς σήμερα, ἐν Γ. ΞΑΝΘΑΚΗ-ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ (ἐπιμ.), *Ἡ Πρόσληψη τῆς Ἀρχαιότητος στὸ Βυζάντιο. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου*, Ἀθήνα 2014, 109-123.